

ጤናችን በጃችን ወይስ . . . ?

(8482 ይደውሉ!!)

ግርማ መንግሥቱ
(girmaexplore@gmail.com)

ዘመኑ ለጤና ጉዳይ ልዩ ትኩረት የተሰጠበት ነው። የእናቶች ጤና፣ የህፃናትና ልጆች ጤና፣ የአካል ጉዳተኞች ጤና፣ የማህበረሰብ ጤና . . . በሚሉ ሰፊ ዘርፎች በመከፋፈል የተለያዩ ፖሊሲዎች፣ ፕሮግራሞች እና ስትራቴጂዎችን በማዘጋጀት የዜጎች ሁለንተናዊ ጤና በአግባቡ ይጠበቅ ዘንድ በመንግስታት፣ አለም አቀፍ ተቋማት፣ ግብረሰናይ ድርጅቶች፣ የልማት ተቋማትና ሌሎች ባለድርሻ አካላት አማካይነት በርካታ ስራዎች በመሰራት ላይ ይገኛሉ። እነዚህ ተግባራት በስፋት እየተከናወኑ ከሚገኙባት አገራት አንዷ ኢትዮጵያ ነች።

“ጤና”፣ በአለም ጤና ድርጅት ትርጓሜ መሰረት “ከበሽታ ነፃ መሆን” ብቻ ሳይሆን “አካላዊ ጤንነትን፣ ማህበራዊ ደህንነትን፣ ስነልቦናዊ እና ስነአእምሮአዊ ብቃትን” ሁሉ የሚያካትት ከመሆኑ አንፃር የጤና ጉዳይ ልዩ ትኩረትን መሻቱ መቼም-የትም ቢሆን ተገቢ ነው። ችግር አለ ከተባለም በታሰበ/ታቀደው ልክ አለመሰራቱ ነው ‘ሚሆነው’።

ኢትዮጵያ የጤናውን ዘርፍ በተመለከተ ያሉትን መጠነ ሰፊና ግዙፍ ችግሮች በውል በመገንዘብ በመከላከልና ማዳነ ላይ የተመሰረተ የጤና ፖሊሲ (1986) አዘጋጅታ ተግባራዊ በማድረግ ላይ ያለች አገር መሆኗ የስራው ባለቤት ከሆነው ከመንግስት ባሻገር በበርካታ አለም አቀፍ የጤናና ሰብአዊ መብት ተቋማት ምስክርነት እየተቸራት ይገኛል። የጤናና ስነምግባር ፖሊሲ፣ የጤና ኤክስቴንሽን ፕሮግራም፣ የምግብ አስተዳደር፣ የመድሃኒት ቁጥጥር . . . መርሃ ግብሮችን ነድፋና ተቋማትን (እስከ ታችኛው የመዋቅር እርከን (የጤና ኬላ) ድረስ) አቋቁማ በርካታ በአለም አቀፍ ደረጃ ቀዳሚ ተጠቃሽ የሆኑ ስራዎችን በማከናወን ከፍተኛ ለውጥ በማስመዘገብ ላይ ትገኛለች። ካከናወነቻቸው ተግባራት መካከልም የጤና ተቋማትን በስፋት መገንባት፣ ባለሙያዎችን (በየደረጃው) ማሰልጠን፣ በዘርፉ የግል ባለሀብቶች ይሰማሩና ለህብረተሰቡ አገልግሎት ይሰጡ ዘንድ ሁኔታዎችን ማመቻቸት፣ የጤና አገልግሎትን ለሁሉም የህብረተሰብ ክፍል ተደራሽ ማድረግ፣ የመድሃኒት አቅርቦትንና ስርጭትን ተደራሽ ማድረግ እና የመሳሰሉት ይገኙበታል። በሂደቱም የተገኙ ለውጦች/ስኬቶች መኖራቸው በተከታታይ እየተደረጉ ባሉ የመስኩ ባለሙያዎችና ተቋማት ጥናቶች ተረጋግጧል፤ ያልተሳኩትም እንደዛው።

የህብረተሰቡ ግንዛቤ እየዳበረ መሄድ፣ የኤች አይ ቪ/ኤድስ ስርጭት መቀነስና በበሽታው የተጠቁ ወገኖችን መንከባከብ፣ ወባን የመሳሰሉ አካባቢያዊና ክልል/ድንበር ተሻጋሪ በሽታዎችን መከላከልና መቆጣጠር መቻል፣ በሀገራችን የዕድሜ ጣሪያ ከፍ ማለት ወዘተ በርካታ ስኬቶች ተመዝግበዋል (ይህንንና የሌሎች ጉዳዮችን ዝርዝር አፈፃፀም ከSave the Children (2012) ሪፖርት መረዳት የበለጠ ጉዳዩን ግልፅ ያደርገዋል)። በተለይም የእናቶችን እና ህፃናትን ሞት በመቀነስና በምዕተ አመቱ የልማት ግቦች (በተለይ ቁጥር 4) ላይ የተቀመጠውን በሁለት ዓመት ቀድሞ ማሳካቷ በሚመለከታቸው አካላት ሁሉ ልዩ

አድናቆትን እንድታገኝ ያስቻሏት ብቻ ሳይሆን በምሳሌነት (በተለይም በአፍሪካ) ግንባር ቀደም ተጠቃሽ አድርጓታል።

በአለም ጤና ድርጅት እውቅና ያለው፣ Countdown የተባለውና የ75 አገራትን በእናቶችና ህፃናት ጤና ላይ መረጃዎችን በማሰባሰብ፣ የአገራትን እቅዶች በመገምገምና ያስመዘገቡትን ውጤት በመፈተሽ ያሉበትን ደረጃ ለአለም አቀፉ ማህበረሰብ ይፋ ማድረግን አላማው በማድረግ በ2003 ተቋቁሞ በዚህ አላማ ላይ የሚሰራው ይህ ተቋም የእናቶችና ህፃናት ሞት መጠን በከፍተኛ ደረጃ የሚከሰትባቸውና ነገር ግን በከፍተኛ ፍጥነት እየቀነሱ ካሉት አገራት ኢትዮጵያን በተቀዳሚነት አሰልፏታል (ድረገፁ (COUNTDOWN TO 2015:2012 REPORT)ን ይመልከቱ)። ሌሎች በርካታ ተቋማትም ኢትዮጵያ እያደረገች ያለችውን ለውጥ ከማመልከት ባለፈ ቀጣይነቱንም “on track” በማለት መድለፃቸውን የዚህ አካል ነው።

ይሁን እንጂ ከእነዚህና ሌሎች በርካታ ስኬቶች በተጓዳኝ ችግሮች የሉም ማለት አይደለም፤ በርካታ ያልተቀረፉ ችግሮች አሉ። ድህነት፣ የአካባቢ ብክለት፣ የምግብ (የተመጣጠነን ጨምሮ) ዋስትና ሙሉ ለሙሉ አለመረጋገጥ፣ የንፁህ መጠጥ ውሀ እጥረት፣ በየዘርፉ የተሟላ የጤና አገልግሎት አለመግኘት፣ በቂ ባለሞያ አለመኖር፣ የብዛኛው ህብረተሰብ ክፍል በገጠር መኖር፣ የመሰረተ ልማት (መንገድ . . .) አለመሟላት ሁሉ ለጤና አጠባበቅ ችግር አስተዋፅኦ ያደርጋሉ። ለምሳሌ፣ ቀደም ሲል የጠቀሰነው የህፃናት አድን ድርጅት ባወጣው መረጃ መሰረት ጨቅላ ህፃናት በከፍተኛ ቁጥር ከሚሞቱባቸው አስር አገራት (Top ten) 6ኛዋ ኢትዮጵያ (የአለምን 3 በመቶ ድርሻ በመያዝ) ነች። በዚህ (1ኛዋን ህንድ፣ 10ኛዋን ታንዛኒያ ካደረገው) ጥናት የታየው ሌላው አስገራሚ ጉዳይ እነዚህ (Top 10) አገራት የአለምን 64 በመቶ (2/3 ያህሉን) የጨቅላ ህፃናት ሞት መጠን ድርሻን መሸፈናቸው ነው።

ሌሎች ተያያዥ/ተጓዳኝ ተግዳሮቶችንም መጥቀስ ይቻላል። የዚህ ፅሁፍ ትኩረት በጤናው ዘርፍ የተገኙ ውጤቶችን መተንተን ሳይሆን ተግዳሮቶቹን በተመለከተ ለግንዛቤ ይረዳ ዘንድ አንዳንድ ፍሬ ነገሮችን ማቅረብ በመሆኑ ወደዚህ አቢይ ርዕሰ ጉዳይ እንመለስ፤ በተለይም ከህክምና አገልግሎት አሰጣጥ፣ መድሀኒት አቅርቦት፣ ስርጭት፣ እጥረት፣ የአያያዝ ጉድለት መኖር፣ አጠቃቀም ችግር፣ የህክምና መገልገያ መሳሪያዎችን በአግባቡ ስራ ላይ አለመሞል፣ እንዲሁም የማህበረሰብ ጠንቅ ከሆኑት ሱስ አስያዥ ዕቃዎች ጋር በተያያዘ ይህ ፅሁፍ የሚለው ይኖረዋል። በማእከላዊ ጭብጥነትም ጉዳዩ ከሚመለከታቸው ተቋማት መካከል አንዱ ከሆነው ከ“የኢትዮጵያ የምግብ፣ የመድሃኒትና የጤና ክብካቤ አስተዳደርና ቁጥጥር ባለስልጣን” ራእይ፣ ተግባርና ሃላፊነት አንፃር ያለውን አጠቃላይ ሁኔታ ከህብረተሰቡ ድጋፍ፣ ትብብርና ተሳትፎ አንፃር ይቃኛል።

ይህ ባለስልጣን መ/ቤት በአዋጅ ከተቋቋመበት 2004 ዓ.ም ጀምሮ በመንግስትና ህዝብ የተጣለበትን ሃላፊነት ለመወጣት በርካታ ስራዎችን እየሰራና ለወደፊቱም ለዘርፉ ውጤታማነት አስፈላጊውን መደላደል በመፍጠር ላይ መሆኑን የተቋሙ ሃላፊዎች ከሚሰጡት ማብራሪያዎችና ከባለስልጣኑ ከሚወጡ ሰነዶች መረዳት ይቻላል። የማህበረሰብን ጤና ለመጠበቅ፣ ህገወጥ የጤና ግብአቶችንና አገልግሎት አሰጣጦችን ለመቆጣጠርና ለማስወገድ፣ የህብረተሰቡን ግንዛቤ ለማዳበርና ህብረተሰቡን የቁጥጥሩ አካል/ባለቤት ለማድረግ ይቻል ዘንድ ካከናወናቸው ተግባራት መካከል የህዝብ ክንፎችን

(public wings) ማደራጀት፣ ከተለያዩ ባለድርሻ አካላት ጋር በቅንጅትና በጋራ ለማቀድና ለመስራት የሚያስችሉ ክበቦችን፣ የጋራ ፎረምችን ማቋቋም፣ በክልሎች ቅርንጫፍ ፅህፈት ቤቶችን መክፈት፣ ተገቢውን ክትትልና ቁጥጥር ለማድረግ ይቻላል። ዘንድ በመውጫና መግቢያ ኬላዎች ከሚሰሩ አካላት ጋር ግንኙነት መፍጠር፣ ጥራታቸውን ያልጠበቁ የጤና ግብአቶች (መድሀኒቶችና የህክምና ቁሳቁች) በህገ ወጥ መንገድ ወደ አገር ውስጥ እንዳይገቡ ማድረግ (ነፃ የስልክ መስመር (“8482”) ዘርግቶና ድረ ገፅ (www.fmhaca.gov.et) አበልፅጎ ከአጠቃላይ ህብረተሰቡ ጋር እያደረገ ያለው ቀጥታ ግንኙነት እንዳለ ሆኖ) የመሳሰሉት ዋና ዋናዎቹ ናቸው። ይህ በጥቅምት 2006 አ.ም ለንባብ የበቃው የጤና ጥበቃ ሚኒስቴር “የዜጎች ቻርተር”ም የህብረተሰቡን የተሟላ የጤና አገልግሎት የማግኘት መብትን፣ ፀረጤና የሆኑ ተግባራትን የመከታተልና የመቆጣጠር ሃላፊነትን . . . የሚያረጋግጥና ችግሩንም የሚያስገነዝብ ከመሆኑ ጋር ሲመዘን ይህ የባለስልጣን መ/ቤቱ ተግባርና ሀላፊነትም ሆነ የህዝቡን ያልተገደበ ተሳትፎ መፈለግ ተገቢነቱ አያጠያይቅምና የሁላችንም ያልተገደበ የጋራ ጥረት እጅጉን አስፈላጊ ነው። ይህ ካልሆነ ጤናችን በእጃችን መሆኑ ቀርቶ በህገወጦቹ መዳፍ ስር ወደቀ ማለት ነው።

ይህ ይሆን ዘንድ ምን ምን አስገዳጅ ምክንያቶች ቢኖሩ ነው? ብሎ መጠየቅ ተገቢ ነውና ለዚህ ጥያቄ አስቀድመን መልስ “ይሆን” ዘንድ አጠር አድርገን እንግለፅ።

የጤና ነገር ሲነሳ አብሮት የማይነሳ ርእሰ ጉዳይ አለ ማለት አይቻልም፤ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊ . . . ዘርፎች ሁሉ ከጤና ጋር ቀጥተኛ ግንኙነትና የማይተካ ሚና አላቸው፤ “ሁሉም” በሚባል ደረጃም ለጤና ጉድለቶችም ሆነ ለአንድ ማህበረሰብ በተሟላ ጤና ለመኖር የየራሳቸውን የአንበሳ ድርሻ ይይዛሉ። ይህንኑ መሰረታዊ ጉዳይ ተንተርሶም በርካታ ባለድርሻ አካላት መኖራቸው እርግጥና አይቀሬ ይሆናል። በተለይ “ነፃ ገበያ”፣ “አስመጪና ላኪ”፣ “ሻጭና ገዢ”፣ “አምራችና አከፋፋይ”፣ “አካሚና ታካሚ”፣ . . . የሚባሉ መሰረታዊዎችን እስካሉና እነዚህንም ወደ ተግባር የሚለውጧቸው አካላት (ፈጣሚና አስፈጻሚ፣ አገልግሎት ሰጪና ተቀባይ . . .) በተጓዳኝ እስከታሰቡ ድረስ ተገቢውን አገልግሎት መስጠታቸው እንዳለ ሆኖ፣ የጤና አገልግሎት አሰጣጡን ሂደት ውስብስብና ተገልጋዩን ህብረተሰብ ለከፋ የጤና ችግር መዳረጋቸው አይቀርም። ይህ ደግሞ የመንግስት ቁጥጥርና የህዝቡ ቀጥተኛ ተሳትፎ ካልታከለበት ከሚጠበቀው ውጤት ላይ ከመድረስ፣ የታለመለትን አላማ ከማሳካትና ዜጎችን ከመታደግ ይልቅ ጉዳቱ ያመዘናል፤ የሚመለከታቸው አካላት እንደሚሉት፣ እየሆነ እየታየ ያለውም ይኸው ነው። በተለይም ተገቢውን የጤና አገልግሎት ለህብረተሰቡ በአግባቡ ይሰጡ ዘንድ ፍቃድና ዕውቅናን ያገኙ አካላት ሃላፊነታቸውን ካለመወጣታቸው ጋር ተያይዞ ያለው ውስብስብ ሰው ሰራሽ ችግር ሲነሳ የጉዳዩ አሳሳቢነትና የሁሉንም ባለድርሻ አካላት ያልተገደበ ሁለንተናዊ ተሳትፎ መሻቱ የግድ እንጂ ለውይይት የሚቀርብ አይደለም።

ባለስልጣን መ/ቤቱ ይቋቋምና በአዋጅ የተሰጡትን ተግባራት ያከናውን፣ የህብረተሰቡንና ሌሎች ባለድርሻ አካላትን ሁለንተናዊ ድጋፍ ይሻ ዘንድ አስገዳጅ የሆኑት ምክንያቶች እነዚህና ሌሎች የዘርፉ ተግዳሮቶች ናቸው።

ወደ ተጓዳኝ ችግሮቹ እንለፍ፣ አስቀድመን የዚህን ፅሁፍ ሰበብ መነሻ መጥቀስ ይገባልና ጥቂት እንበል። መሰረታዊ መነሻችን የአገራችን የጤና ሁኔታ ያለበት ችግርና ይህንኑ አስመልክቶ ከግንቦት 14-16/2006 ድረስ በአዳማው ድሬ ኢንተርናሽናል ሆቴል

በየኢትዮጵያ የምግብ፣ የመድሃኒትና የጤና ክብካቤ አስተዳደርና ቁጥጥር ባለስልጣን አማካይነት ከተለያዩ የሚዲያ ተቋማት ለተውጣጡ የመገናኛ ብዙሃን ባለሙያዎች በ“የህግ ማዕቀፎችና ተዛማጅ ጉዳዮች” ዙሪያ የተሰጠው ልዩ የግንዛቤ ማስጨበጫ ስልጠና ሲሆን በስልጠናው የተሸፈኑ ከ11 በላይ ርዕሰ ጉዳዮችም ከመነሻነት ባለፈ ለዚህ ዕውቀት ግብአትነት (መረጃውን ለማበልፀግ ሲባል ከታከሉ ሌሎች መረጃዎች በተጨማሪ) አገልግለዋል።

በአሁኑ ሰዓት፣ ቀደም ሲል ከጠቀስናቸው አበረታች የዘርፉ ውጤቶች በተጓዳኝ፣ በአገራችን ያለው የጤና አጠባበቅና አጠቃላይ አሰራር ላይ በባህሪያቸው ውጫዊና ውስጣዊ (በአገልግሎት ሰጪ ተቋማትና ተገልጋዩ ህብረተሰብ) የሆኑ በርካታ ተግዳሮቶች ሲያጋጥሙት ይታያል። ተግዳሮቶቹም በተለያዩ ጊዜያት በራሱ፣ ለተለያዩ ፈተናዎች በተዳረገው ተገልጋዩ ህብረተሰብ፣ በመንግስትና በባለድርሻ አካላት በተደጋጋሚ ሲገለፁ ይሰማል። የተለያዩ የሚዲያ ተቋማትም (አልፎ አልፎም ቢሆን) ሽፋን ሰጥተው የህብረተሰቡ ግንዛቤ ይዳብር፣ የሚመለከታቸው ተቋማት ራሳቸውን መለስ ብለው ይፈትሹ፣ ችግሮቹ ይወገዱና ህብረተሰቡ ተገቢውን የጤና አገልግሎት ያገኝ ዘንድ ጥረዋል። ይሁን እንጂ ችግሮቹ ከመቃለላቸው ይልቅ ሲወሳሰቡ፣ ስር ሲሰዱና የህብረተሰብን ጤና አደጋ ላይ ሲጥሉ፣ ህግና ደንብ ሲጣስ ነው የሚሰተዋለው።

ችግሮቹን አንድ፣ ሁለት . . . ብሎ መቁጠር እንኳ በሚያስቸግር ሁኔታ ብዛታቸው ያስደነግጣል። የችግሮቹ ምንጭና ባለቤቶቻቸው ባህሪያቸው ተለዋዋጭ፣ ህገወጥ አሰራራቸው የተደራጀ፣ አላማቸው ያልተገባ ትርፍን ማጋበስ፣ ተደራሽነታቸው ክልል/ድንበር ተሻጋሪና ሁሉንም የህብረተሰብ ክፍል ለአደጋ ያጋለጠ፣ የሚያስከትሉት ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ አስተዳደራዊ . . . ቀውስ የገዘፈ፣ ተግባራቸው የሙያውን የስነምግባር መርሆዎች የማያከብር፣ ከ”እኛ”ነት ይልቅ “እኔ”ነት የነገሰበት፣ የህዝብ አገልጋይነትን ስሜት ያልተላበሰ፣ በብልሹ አሰራሮች የታጀለና የጤናን ምንነት ፍፁም ያልተገነዘበ በመሆኑ ችግሩ በመሰረታዊነት ከምንጩ ይወገድ ዘንድ የሁሉንም ባለድርሻ አካላት፣ በተለይም የችግሩ ገፈት ቀማሽ የሆነውን ህብረተሰብ የተቀናጀና የጋራ ጥረት ግድ ይላል። በተለይም ችግሩ መጨውን ዘመንና ትውልድ አደጋ ላይ የሚጥል ከመሆኑ አንፃር ፈጣን መፍትሄን ይሻል። በመሆኑም የኢትዮጵያ የምግብ፣ የመድሃኒትና የጤና ክብካቤ አስተዳደርና ቁጥጥር ባለስልጣን ችግሮቹ ባለበት ሁሉ በአካል በመገኘት ብቻ ሳይሆን የራሱን ድረገፅና “8482” ነፃ የስልክ መስመር ዘርግቶ አስተያየቶችን፣ ጥቆማዎችንና ቅሬታዎችን በመቀበል እሚመሰገነውን እያመሰገነ፣ በህግና ስነምግባር ጥሰት መጠየቅ ያለበትን ወገን እየጠየቀ የሚገኘው።

በአገራችን አሉ የሚባሉትንም ሆነ ባለስልጣኑ “የህብረተሰቡን ጤና አደጋ ላይ እየጣሉብኝ ነው።” የሚላቸውን ዋና ዋና ችግሮች ለመጠቃቀስ ከሥነምግባርና ተያያዥ የህግ ጥሰት ጋር ከሚያያዙት ነጥቦች እንጀምር።

በጤና አጠባበቅና አገልግሎት አሰጣጡ ዘርፍ በርካታ የሥነምግባርና እሴትን ተከትለው ከሚመጡ የህግ ጥሰቶች (በተለይም በባለሙያዎችና ድጋፍ ሰጪ አካላት) በተደጋጋሚ ሲከሰቱ ይስተዋላል፤ ይሰማልም። በባለሙያ/ሀኪም/ በሚታዘዙ መድሃኒቶች ምክንያት የሚመጣ ያልተፈለገ ውጤት (ባለሞያዎቹ Adverse drug reaction (ADR) የሚሉት) አንዱ በጤና አገልግሎት ዘርፉ የሚታይ ጉልህ ችግር ነው። ለመሆኑ “ADR” ምንድነው? የአቶ ደባልቄ ፈንታው ጥናት እንደሚያስገነዝበውና ባልደረቦቻቸውም በተያያዥ

ጥናቶቻቸው አማካይነት እንደሚሰማሙበት፤ ይህ የጤና ችግር በተለያዩ ሰው ሰራሽ ምክንያቶች የሚፈጠር (ባለሙያዎችን ጨምሮ) የህክምና አገልግሎት አሰጣጥ ችግር ሲሆን ይህም የተለያዩ የታካሚን ሁኔታዎች (ዕድሜ፣ ታካሚው ያለበትን የጤና ሁኔታ . . .) ያላገናዘቡና ከመጠን በላይ (overdose) የሆነ መድሃኒት ማዘዝ፣ በትህዛዝ አፃፃፍ (prescription) ግልፅነት ማጣት ምክንያት መድሃኒቱን ባዘዘውና በሚሸጠው/ሰጠው ባለሙያ መካከል ያለመግባባት ክፍተት መፈጠር፣ ታካሚዎችን በሚገባ ያለማዳመጥ፣ ተገቢ የሆነ የታካሚን የቀድሞ መረጃ አለመያዝ፣ ተገቢ የላቦራቶሪ ምርመራን አለማድረግ (ቢደረግም ውጤቱን በሚገባ አለመረዳት)፣ የመድሃኒቶች የመፈወስ አቅምና ጥራት ደረጃ ማነስ (በአምራች ተቋማት ደረጃ)፣ የአስተዳደር፣ ክትትልና ቁጥጥር ማነስ፣ የመድሃኒቶች አያያዝ ጥንቃቄ አለመኖር (ከቁጥጥር ለማምለጥ ሲባል መድሃኒትን የሚያክል ነገር ፍሪጅ፣ እንስራ፣ የመኪና ጎማ . . . ውስጥ የሚያስቀምጡ መድሃኒት ሻጮች (ባለ ፋርማሲዎች) ሁሉ መኖራቸው የባለስልጣን መ/ቤቱ ባለሞያዎች በመረጃ ላይ ተመስርተው ያስረዳሉ)፣ የተሳሳተ፣ ጊዜው ያለፈበት . . . መድሃኒት ለታካሚ ማዘዝ . . . የሁል ጊዜ ተጠቃሽ የዘርፉ ችግሮች ሲሆኑ፣ ይህም ጤናችን በእነማን መዳፍ ውስጥ ተጨብጦ እንደተያዘ የሚያሳይ ሆኗል።

በታካሚ/ተጠቃሚው በኩል የሚታዩ ስህተቶች - በታካሚዎች በኩል የሚስተዋለው የጤና ቀውስ መንስኤ፣ እንደ አቶ ኪዳነ ማሪያም ገ/ሚካኤል ማብራሪያ መድሃኒትን በትክክል አለመጠቀም (Irrational drug use ይለታል) ሲሆን የባለሞያን ምክርና የተፃፉ መመሪያዎችን መሰረት ያደረገ “አግባባዊ የመድሃኒት አጠቃቀም” (Rational drug use) ዕውቀት/ልምድ አለመኖር፣ በሰአት ያለመጠቀም፣ የተዛባ አስተሳሰብ ስር መስደድ (አብዝቶ መውሰድ ያድናል፣ ዋጋው ውድ የሆነ መድሃኒት ቶሎ ይፈውሳል፣ መድሃኒት አያስፈልገኝም)፣ ወደ ባለሙያ ቶሎ ያለመሄድ (በቅርብ የወጡ ጥናቶች እንደሚያመለክቱት 85 በመቶ አትዮጵያውያን የመጨረሻው የስቃይ ደረጃ ላይ ካልደረሱ ወደ ህክምና አይሄዱም)፣ “ቆይ ይሻለኛል”ን ማዘወተር፣ የተሳሳተ መድሃኒት መውሰድ፣ ጎጂ ልማዳዊ ህክምናዎችን መከታተል፣ መድሃኒቶችን በአግባቡ አለመያዝና በጥንቃቄ ያልተያዙ መድሃኒቶችን መግዛትና መጠቀም፣ ማቋረጥ፣ በአንድ ጊዜ የተለያዩ መድሃኒቶችን መውሰድ፣ መመሪያን መጣስ (የኪዳነ ማሪያም ፅሁፍ እንደሚያስረዳው 50% ታካሚዎች ትእዛዝ አያከብሩም)፣ የመድሃኒቱን ጥራት ለማረጋገጥ አለመሞከርና ባለሙያን ብቻ ማመን እና የመሳሰሉትን ማከናወን ሌላው በታካሚዎች በኩል ተዘውትረው የሚስተዋሉ የጤና አገልግሎት አሰጣጡ ተግዳሮቶች ናቸው። በመሆኑም ወደ ሆስፒታል ከሚመጡ ታካሚዎች አብዛኞቹ የወሰዱት መድሃኒት በሚፈጥረው ያልተጠበቀ ችግር (ADR) ምክንያት ለሌላ ላልተጠበቀ ህክምናና ወጪ ሲዳረጉ ይስተዋላል።

ከዚህ ርዕስ ጉዳይ ጋር በተያያዘና ከላይ ያነሳነውን መሰረታዊ ጭብጥ የሚያጠናክር ሀሳብ ጉዳዩን በጥልቀት የመረመሩት Edwards IR, እና Aronson JK. *Adverse drug reactions: definitions, diagnosis, and management* በሚል ርዕስ የካሄዱት ጥናት ሲሆን ምሁራኑ የደረሱበትን ውጤትና ይበጃል ያሉትን ሀሳብ ባጭሩ እንደሚከተለው በጭምቃሳብ (Abstract) ገፃቸው አስፍረዋል፤ ይህ ፀሀፊ የጤና ባለሙያ ካለመሆኑ አንፃር ሃሳቡን እንዳለ ማሰቀመጡን መርጧልና ቁልጭ እንዳለ እንደሚከተለው ያነቧል፤

We define an adverse drug reaction as "an appreciably harmful or unpleasant reaction, resulting from an intervention related to the use of a medicinal product, which predicts hazard from future administration and warrants prevention or specific treatment, or alteration of the dosage regimen, or withdrawal of the product." Such reactions are currently reported by use of WHO's Adverse Reaction Terminology, which will eventually become a subset of the International Classification of Diseases. Adverse drug reactions are classified into six types (with mnemonics): dose-related (Augmented), non-dose-related (Bizarre), dose-related and time-related (Chronic), time-related (Delayed), withdrawal (End of use), and failure of therapy (Failure). Timing, the pattern of illness, the results of investigations, and rechallenge can help attribute causality to a suspected adverse drug reaction. Management includes withdrawal of the drug if possible and specific treatment of its effects. Suspected adverse drug reactions should be reported. Surveillance methods can detect reactions and prove associations.

በ “ADR” ምክንያት የሚከሰተው የጤና ችግር አለምን ያካለ ሲሆን አፍሪካም ከችግሩ አልዳነችም።

ህሙማንን ከገጠማቸው የጤና ችግር ይፈውሳል ተብሎ የተወሰደ መድሃኒት ሌላ ያልተጠበቀ በሽታ የማስከተሉ ጉዳይ በአፍሪካ ደረጃም አሳሳቢ እየሆነ የመጣ መሰረታዊ የጤና ችግር ሲሆን ተቋማትንና ባለሙያዎችን በስፋት እያነጋገረ፤ መፍትሄ ይፈለግለት ዘንድም ግድ እያለ ይገኛል።

የአቶ ደባልቄ ፈንታው ጥናት እንደሚያስረዳው በአፍሪካ የህክምና አገልግሎት ለማግኘት ወደ ሆስፒታል ከሚመጡት ታካሚ ህሙማን መካከል እስከ 8.4 በመቶ ምክንያታቸው ይኸው “ADR” የፈጠረው የጤና መቃወስ ችግር ሲሆን፤ ከነዚህ መካከል ከ1.5-6.3 በመቶ ያህሉ ችግሩ ያጋጠማቸውና በሆስፒታልም ተቀባይነት ያገኙ ናቸው፤ ከታካሚዎቹ መካከል እስከ 49.5 በመቶ የሚሆኑት ደግሞ የችግሩ ቀጥተኛ ተጠቂዎች ሆነው ይገኛሉ።

ተቀማጭነቱን ደቡብ አፍሪካ ያደረገው የዴዝሞን ቱቱ ቲቢ ማዕከል በቅርቡ ባካሄደው ጥናት ከአንድ አመት በታች ላሉ ህፃናት የሚሰጡ የቲቢ በሽታን ፈዋሽ መድሃኒቶች (እና የህክምና አገልግሎት) ህፃናቱን ከህመማቸው ከመፈወስ ይልቅ ሌሎች ያልተጠበቁ ውጤቶችን በማምጣት ለሌላ ያልታሰበ የጤና ችግር እየዳረጉባቸው እንደሚገኙ አረጋግጧል። የህፃናቱን ክብደት፣ የመቋቋም አቅም፣ የእናቶቻቸውን ያለፈና ያሁን የጤና ይዘታ ያላገናዘበ መድሃኒት መስጠት በህፃናቱ ላይ ከፍተኛ አደጋን እየፈጠረ መሆኑን ጥናቱ የደረሰበት ሲሆን ይህም የህፃናቱን አእምሮ፣ ኩላሊትና አጥንቶቻቸውን ለአደጋ በማጋለጥ ከፍተኛ ጉዳት በማስከተል ላይ ይገኛል። እንደጥናቱ በአለም ላይ አንድ ሚሊዮን ህፃናት በቲቢ በሽታ የሚጠቁ ሲሆን 400 ሺዎቹም በዚህ በሽታ ምክንያት ህይወታቸው

ያልፋል። 50 በመቶ የሆኑ ህፃናት፣ ተገቢ ባልሆነ የቲቢ ህክምና አሰጣጥ ምክንያት በሽታውን ይዘውት ያድጋሉ፤ ወይም ስር እንዲሰድ ሁኔታዎች ይመቻቹለታል። በመሆኑም ይላል ጥናቱ ህክምናው በሚሰጥበት ወቅት ባለሙያዎች አስፈላጊውን ጥንቃቄ ሁሉ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። የህክምና አሰጣጥ አገልግሎቶቹም በበቂ ጥናትና ምርምር ላይ መመስረት አለባቸው። በዚህ በአንድ ማሳያ ብቻ የችግሩን አደገኛነት መገንዘብ ይቻላል። በአገራችንም በ”ADR” ምክንያት የደረሰ/እየደረሰ ያለውን የጤና ችግር በወቅታዊ መረጃ አስደግፎ ማቅረብ ቢቸግርም ከላይ ከጠቀስናቸው የተሻለ ነው ማለት ግን ይከብዳል።

ሌላው የጤና አገልግሎት አሰጣጥ ተግዳሮት በአምራች፣ አስመጪ፣ አከፋፋይና ሻጭ አማካይነት የሚከሰት ሲሆን ይህም መድሃኒቶች ተገቢውን ማለትም መያዝ የሚገባቸውን አዳኝ ንጥረ ነገሮች ሳያሟሉ መመረት፣ ጥራት የጎደላቸው፣ ደረጃቸውን ያልጠበቁና ፈቃድሽታቸው በሚመለከተው ተቆጣጣሪ፣ ደረጃ መዳቢ አካል ያልተመሰከረላቸው መድሃኒቶች በህገ ወጥ መንገድ ወደ አገር ውስጥ መግባት/ማስገባት፣ የመድሃኒት መደብሮች ሙያው፣ የሙያው ስነምግባርና የአገሪቱ የመድሃኒት አስተዳደርና ቁጥጥር ህግ በሚፈቅደው የመድሃኒቶች አቀማመጥ ስርዓት መሰረት ያለመደራጀታቸው ወዘተ ቀዳሚና ግንባር ቀደም ተጠቃሽ የዘርፉ ተግዳሮቶችና የሚመለከታቸው አካላት የስነምግባር ጥሰቶች ናቸው። ባጭሩ፣ ህገወጥ የመድሃኒት አመራረት፣ ዝውውር፣ አያያዝና አጠቃቀም የማህበረሰቡን ጤና የከፋ አደጋ ላይ እየጣሉት ይገኛሉ። ይህም በህብረተሰቡ የጤንነት አጠባበቅና የአገር ኢኮኖሚ ላይ የሚያስከትለው ጫና ከፍተኛ በመሆኑ ችግሩን የሁሉም ያደርገዋል። በመሆኑም ችግሮቹ ከመሰረታቸው ይወገዱ ዘንድ የአጠቃላይ ህብረተሰቡን ያሳለለሰ ተሳትፎ (ክትትልና ቁጥጥር) ይሻልና ሁላችንም ከሚመለከታቸው አካላት (በተለይም ከባለስልጣን መ/ቤቱ) ጋር የማበር-መተባበር ግዴታና ሀላፊነት አለብን።

ሌላውና ጠራርጎ ሊወስደን የተቃረበው፣ ማህበራዊ፣ ቤተሰባዊ፣ ኢኮኖሚያዊ . . . መመሰቃቀልን በማድረስ፣ ወንጀልን በማበረታታትና የወንጀለኞችን ቁጥር በመጨመር ወደር የለሽ የሆነው የጤና ጠንቅ - የሱስ ተጠቃሚነት ነው።

ድሮና ዘንድሮ እጅጉን የተለያዩ ዘመናት ናቸው። የድሮዎቹ አፀያፊና ነውር (ውጉዝ ከመ አሪዎስ ወይም የሰይጣን ተግባር) ይባሉ የነበሩ ጉዳዮች ዛሬ ለአንዳንዶች “የህይወት መሰረታውያን” ሆነዋል። ጫት፣ ሲጋራ፣ ሀሺሽና አልኮል መጠጥ ተፈላጊነታቸው ጣራ ነክቷል። ኮኬይን፣ ማሪዋና፣ ጋንጃ፣ ካናቢስ፣ ኦፒየም እና የመሳሰሉትም ምትክ የለሽ የደም ስር የሆኑ እስኪመሰሉ፣ ወይም የማህበረሰቡ ጤና የተሟላ ይሆን ዘንድ በእውቅ የስነአእምሮ ባለሞያ የታዘዙ ፍቱን መድሃኒት እንደሆኑ ሁሉ የተጠቃሚ/ሱስኞች አበላት ቁጥር ከአለት እለት እየናረ ይገኛል።

ሱስኝነት (drug addiction) ከአለማችን ቁልፍ የጤና ችግሮች መካከል የሚመደብ ሲሆን እንደ አቶ ብርሀኑ ዘውዴ (የባለስልጣን መ/ቤቱ ባለሞያ) ገለፃ በአለማችን (እድሜያቸው ከ15-64 የሆኑ) ከ149 — 272 ሚሊዮን የሚሆን ህዝብ በሱስኝነት ተቀፍድዷል። በተያዘው ሱስ ምክንያት በሚፈጠሩ የተለያዩ የጤና ቀውስ ምክንያቶችም ለህልፈተ-ህይወት፣ አካል ጉዳትና አእምሮ ጤና ጉድለት እየተጋለጠ ይገኛል።

ሱስኝነት አምራቹን የህብረተሰብ ክፍል ከስራ ውጪ እያደረገ፣ ፈጣን እድገትን እየጎተተ፣ የአገር ኢኮኖሚን በማሸመድ የጥፋት ወሰኑን ከምንግዜውም በላይ በማስፋት ላይ

ይገኛል። በቅርቡ በኢትዮጵያ ጋዜጣ ላይ (እየሰቀጠጠንም ቢሆን ያነበብነው) የወጣው መረጃ (በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ) የሚያሳዩን አቢይ ቁም ነገር ቢኖር የዚህ የሱስና የሱስ ውጤቶችን አስከፊ ገፅታ ነው። በአንድ ክፍለ ከተማ (የካ) ብቻ በአንድ አመት ጊዜ ውስጥ 95 ህፃናት ለተገዶ መደፈር፤ 12 የግብረ ሰዶም፤ 62 ህፃናት ለአካላዊ ጥቃት ወንጀሎችና ሌሎች ኢሰብአዊ ድርጊቶች ተዳርገዋል - ጋዜጣው በግንቦት 30/2006 እትሙ ዜና ገፅ ላይ የሚመለከታቸውን ሃላፊዎች ጠቅሶ እንደዘገበው። (ከዚህ የህፃናትና ሴቶች ጤና እና ደህንነት ጉዳይ ጋር በተያያዘ ሌሎች ሰቅጣጭ እውነታዎችን ከሰንደቅ ጋዜጣ፤ ሰኔ 4/2006 እትም መመልከት ይቻላል፤ ሁኔታዎች እየከፉ ያሉም ይመስላል - ፈጣን የጋራ ብልህነት ካልተፈለገለት በስተቀር።) ከዚህ ሰቅጣጭ ኢሰብአዊ ድርጊት ጀርባ የሱስ ስውር እጆች የሉም ማለት ይቻላል ይሆን? አይመስለኝም (በተለይ ዝቅ ብለን የጠቀስነውን የNatasha ጥናት ስንመለከት)።

Costs of Substance Abuse በሚል የተጠና ጥናት እንደሚያረጋግጠው በሲጋራ፣ አልኮል መጠጥና የተስፋፋ የአደንዛዥ እፅ ተጠቃሚነት ምክንያት እየተፈጠሩ ያሉ ድርጊቶች - የጤና መታወክ፣ የወንጀል መስፋፋ፣ ትያምርትና ምርታማነት መቀነስ ወዘተ አገረ አሜሪካን ለከፍተኛ (በየአመቱም ለ600 ቢሊዮን ዶላር) ወጪ እየዳረጋት ይገኛል። በዚህ ጥናት መሰረት ከሁሉም የከፋው “ወንጀል” ሲሆን ህፃናትን፣ ሴቶችንና ንፁህን ዜጎችን ለከፋ የህይወትና የአካል ጉዳት አደጋ መዳረጉ ነው።

ሌላው እስከ አንገታችን እያሰጠመንና የአገርን ህልውና አደጋ ላይ እየጣለ ያለው የሱስ አስከፊ ገፅታ አገር ለስንትና ስንት ጉዳይ አጥብቃ የምትፈልገውን ወጣት በአጭር ማስቀረቱ ነው። ዛሬ አለማችን በሲጋራ ሱስ ምክንያት በየስድስት ሴኮንዱ (በአመት በሁለተኛ አጫሽነት የሚሞቱትን 600 ሺ ወገኖች ሳይጨምር) አንድ ሰው ታጣለች - በአለም በየስድስ ሴኮንዱ አንድ ሰው ይሞታል ማለት ነው - በርካታ ጥናቶች እንዳረጋገጡትና አቶ ኪዳነ ማሪያምም አፅንኦት ሰጥተው እንደገለፁት። ይህን በደቂቃ፣ በሰከት፣ በቀን . . . በማስላት የአደጋውን የጥፋት መጠን በቀላሉ መረዳት ይቻላል። ይህን ችግር በመሰረታዊነት ይፈታል በማለት ኔዘርላንድስ ሰሞኑን በሲጋራ ላይ የወሰደችውን ተጨማሪ ርምጃም መቃኘት ተገቢ ነው።

ከዚህ ከሱስ ጋር በተያያዘ በስፋት የሚጠቀሰውና የሚታወቀው የአልኮል መጠጥና ሱሰኝነት ሲሆን በርካቶችን በቁጥጥር ስር በማዋል ለከፍተኛ ጉዳት በማድረስ ላይ ይገኛል፤ የአልኮል ሱስ፣ እንደሌሎች ሱሶች ሁሉ፣ ሱሰኛውን ለተለያዩ ቤተሰባዊ፣ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ስነልቦናዊና አካላዊ ችግሮች ከማጋለጣቸውም በላይ አገርንና ህዝብን ለከፍተኛ ወጪና የአሰራር ችግር እየዳረገ ይገኛል። በየአመቱ 2.5 ሚሊዮን ሞትና ከ60 በላይ አካል ክፍላችንን ለአደጋ ይዳርጋል። በዚህ በሱስና ተያያዥ ምክንያቶች የተነሳ አሜሪካ በ1992 ብቻ ለ245.7 ቢሊዮን ዶላ ወጪ እንደተዳረገች በTracy ጥናት ውስጥ ተመልክቷል። Natasha Tracy በ “Effects of Drug Addiction (physical and psychological)” ጥናታቸው፡-

The effects of drug addiction also include the cost of the justice and health care systems. Violence behavior is most closely tied to alcohol abuse is responsible for the disability of 58.3 million people worldwide.

በማለት ችግሩን ከነሳቢያና ውጤቱ ይገልፁታል፤ አልኮል መጠጥ ለ58.3 ሚሊዮን ሰዎች አካል ጉዳተኛነት ዋና መንስኤ መሆኑን ጭምር በማስመር። (የዚህን ጥናት ሙሉ መረጃ ከድረ-ገፅ ማግኘት ይቻላል።)

ከሲጋራና አልኮል መጠጥ ባልተናነሰ ደረጃ በሀገራችን ያለው የጫት ስርጭት/ተዝውታሪነት እጅግ እየሰፋ የመሄዱ ጉዳይ ነው። የኢትዮጵያ የምግብ፣ የመድሃኒትና የጤና ክብካቤ አስተዳደርና ቁጥጥር ባለስልጣን ደርሼበታለሁ ባለው ጥናቱ እንዳረጋገጠው ደረጃው ይለያይ እንጂ የማይመረትበትና የማይቃዎበት፣ ባጭሩ ጫት ያልገባበት ያገራችን ከተማ፣ መንደርና ሰፈር፣ ባጠቃላይ ክልል የለም (የጥናቱን ዝርዝር ይዘት ቀደም ሲል ከጠቀስነው የባለስልጣኑ ድረ-ገፅ ይመልከቱ)። ሱሱ - ከባልደረቦቹ ሲጋራና አልኮል ጋር በመሆን፣ የጾታ፣ ሀይማኖት፣ እድሜ . . . ድንበርን ከጣሰ፣ ይሉኝታን ከሸኘ ቆይቷል። ከ“ማጀት” ወጥቶ አደባባይ ከሞለም እንደዛው።

የጫትን ጉዳት በተመለከተ የተደረገ ጥናት እንደልብ ባይገኝም ከተደረጉት ጥቂት ጥናቶች መካከል የሰላሴ እና ገብሬ (1995) ጥናት መመልከት ይቻላል - “Rapid assessment of drug abuse in Ethiopia”ን። ጥናቱ በአዲስ አበባ የተካሄደ ሲሆን ጫት መቃም እያደረሰ ያለውን ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ቤተሰባዊና ግለሰባዊ ድቀት የዘረዘረ ሲሆን በተለይም ወጣቱንና ጎልማሳውን ሰለባ እያደረገ፣ ተተዝውታሪነቱና ተፈላጊነቱ በፍጥነት እየጨመረ መሆኑን፣ በቀላሉና በርካሽ መገኘቱ ለመስፋፋቱና መለመዱ ከፍተኛ አስተዋፅኦ ማድረጉን መንግስትና የሚመለከታቸው አካላት አፈጣኝ መፍትሄን መሻት እንዳለባቸው ያስገነዝባል። ይህ እንግዲህ ከዛሬ 20 አመት በፊት ነው። ድምፃዊው “አልሰማም አልኩና . . .” እንዳለው አልሰማ አልን መሰለኝ ችግሩ ሃይ ባይ እንኳ በማጣቱ እነሆ ዛሬ 2006 አ.ም ላይ አሁን ያለበት ደረጃ ላይ ይገኛል። አሁንም፣ ከዛሬ 20 አመት በፊት የተባለውን እንድገመውና፣ አፋጣኝ መፍትሄ ካልተፈለገለት ነገ ማን አገሪቷን እንደሚረከብ ማሰቡ አዳጋች ይሆናል፤ የሰነ ህዝብ ቀጣይነትም እንደዛው። በርግጥ ከወተት የአልኮል፣ ከዳቦ ሰልፍ የጫት፣ በየኪሎ ሜትሮች አንድ ቤተመፃሕፍት እንኳ በሌለበትና መቃሚያ ቤት በየሜትሮች በሚገኝበት፣ የጤፍና የቡና ማሳዎች ወደ ጫት መትከያነት በተቀየሩበት ወዘተ ወዘተ አገር ስለ”ጫት መቃምን ማስቆም” ማሰብ ከባድ ሊመስል መቻሉ ቢያሳስብም አሁኑኑ ቆም ብሎ ማሰቡ ግን ይበጃል፤ ግድም ነው።

የማንወጣውን ዝርዝር ቆም እናድርግና ወደ አጠቃላይ አስተያየት እናምራ፤ የማህበረሰቡ የተሟላ ጤና ይጠበቅ ዘንድ በመንግስት በኩል በርካታና አበረታች ስራዎች እየተሰሩ በመሆናቸው የዜጎች የጤና ዋስትና በተቻለ መጠን እየተሻሻለ መገኘቱ እርግጥ ነው። ለዚህም የተለያዩ አለም አቀፍ (የአለም ጤና ድርጅትን ጨምሮ) ተቋማት በየጊዜው ምስክርነታቸውን እየሰጡ ይገኛሉ። ከሁሉም በላይ በጤናው ዘርፍ በተገቢው መንገድ ሊያሰሩና ዜጎች የተሟላ የጤና አገልግሎት ተጠቃሚ ይሆኑ ዘንድ የሚያስችሉ በርካታ የህግ ማእቀፎች መኖራቸው መንግስትን እያሰመሰገኑት ካሉት (እሱም በተደጋጋሚ ከፍተኛ ውጤት አግኝቶባቸዋለሁ ከሚላቸው ዘርፎች መካከል አንዱ ይኸው ጤና ነው) ተግባራት መካከል ይጠቀሳሉ። የግል ሆስፒታል ባለቤት የመሆን፣ መድሃኒቶችን የማስመጣት፣ ማከፋፈል፣ መሸጥና ሌሎች ተዛማጅ ጤና ነክ ስራዎች ለባለሀብቱ መለቀቃቸው በዘርፉ ተጠቃሽ የመንግስት ፖሊሲ ውጤቶች ናቸው። ይሁን እንጂ ከላይ፣ በመጠኑም ቢሆን ለማሳየት እንደተሞከረው፣ በመንግስት በኩል የተገኙትን እድሎችና የተፈጠሩትን መልካም አጋጣሚዎች የጤናውን ዘርፍ አገልግሎት ከማቀላጠፍና የዜጎችን ጤና ከመታደግ ይልቅ

በተገባቢጦሽ የዘርፉ ተግዳሮቶች በመሆን ህብረተሰቡን ላልተፈለገ የጤና ችግር፣ ወጪ፣ የስነልቦና ቀውስ . . . ሲዳርጉት ይታያሉ። በዘርፉ የተሰማሩ አንዳንድ ወገኖች በህጋዊው መንገድ ከመስራት ይልቅ ስግብግብነት የፈጠረው ህገወጥነትን፣ ከሙያው ስነምግባር ይልቅ ኪራይ ሰብሳቢነትን (ተቆጥሮ አያልቅም) መርጠው ለከፋ አደጋ እያጋለጡን ይገኛሉ።

ይህ ቅጥ ያጣ፣ ህግንና ማህበረሰባዊ ሀላፊነትን ከቁብ ያልቆጠረ ስግብግብነት በሌላውም የንግድ ዘርፍ (የሰሞኑን (እንደ ሁሌው ሁሉ) “ለመንግስት ሰራተኞች ደሞዝ ተጨመረ”ን ተከትሎ እየተስተዋለ ያለው ህገ-ወጥ የዋጋ ጭማሪ) አንዱ ማሳያ ነው) አለ። አንዳንድ ነጋዴዎች “ተመስገን፣ አንድ የመግዛት አቅም ያለው የህብረተሰብ ክፍል ተፈጠረልን” በማለትና እንደ አንድ የንግድ ባለሞያ በማሰብ ፋንታ “አንድ የሚዘረፍ የህብረተሰብ ክፍል ተፈጠረ (ዜጎችን ሁሉ የሚጎዳ አልመሰላቸውም)” ብለው የሚያስቡ እስኪመስል ድርስ ምክንያት የለሽ የዋጋ ጭማሪንና የገበያ ግርግርን እየፈጠሩ ይገኛሉ። ህገ-ወጥ የመደሀኒትም ሆነ አጠቃላይ ፀረ ጤና ጠንቅ እንቅስቃሴም የኸው ነው።

ከመድሀኒትና ሱሶች ጋር በተያያዘ ከላይ የተዘረዘሩትን ጥቂት ጉዳዮችን አነሳን እንጂ ጤናችንን አደጋ ላይ እየጣሉት ያሉ ዘርፎች/ወገኖች በርካቶች ናቸው፤ ለጤና ጠንቅ ከሆኑ “ነገሮች” የሚሰሩ ምግቦች (በባለ ስልጣኑ መ/ቤት “አላማ” (ተራ ቁ. 1) ስር የተጠቀሰው “ደህንነቱና ጥራቱ ባልተጠበቀ ምግብ ምክንያት ሊደርስ የሚችልን የጤና ችግር መከላከል” የሚል መኖሩን ልብ ይሏል።)፣ ጊዜያቸው ያለፉባቸው ብስኩቶች፣ ከረሜላዎች . . . ፣ የጫት ማስቃምና ሺሻ ማስጨስ ወንጀሎች እና ያልተለፉበትን ትርፍ የማጋበስ ልክፍት የተጠናወታቸው ወንጀለኞች ከተዘፈቁበት የሙያና ግለሰባዊ ዝቅጠትና ሀላፊነት ያለመሰማት ግብዝነት ጋር ተዳምሮ ለተጓደለ ጤና እየዳረጉን ካሉት ምክንያቶች ስር የሚመደቡ ናቸው። ባለቤቶቻቸው ሳይታክቱ በሚያስነግሯቸው ማስታወቂያዎች (የማስታወቂያ ባለሞያዎቻችን እንዳይሰሙን በሹክሹክታ ነው) እየተታለልንና ጤናችንን ለአደጋ እያጋለጥን መሆናችንንም እዚህ ላይ ጠቅሶ ማለፉም ተገቢ ነው።

ግልፅ ነው፤ በየሰፈር መንደራችን ህገወጥ የመድሀኒት ንግድ/ዝውውር (illegal drug trade)፣ ህገወጥ ህክምና (ዘመናዊም ባህላዊም)፣ ህገወጥ ሽያጭ (በተሳሳተ መረጃ የተሞሉ የምግብ፣ መድሀኒትና ሌሎች ሸቀጦች)፣ ህገ-ወጥ እርድ፣ ህገወጥ የምግብ አዘገጃጀት (በተለይ በአንዳንድ ሆቴሎች)፣ . . . ሁሉ አሉ፤ ታዲያ? ለምን እንሸፋፍናቸዋለን?? በተለያዩ አገራት (ለምሳሌ ዜጎች የሚመኩበት የአሜሪካው 901) ነፃ የስልክ ጥሪ መቀበያ መስመር ስንትና ስንት ስራ ይሰራል፤ ታዲያ “8482”ስ ይህን መሆን ለምን አቃተው? አላቃተውም፤ አለተጠቀምንበትም እንጂ።

ሌላው ሀላፊነት የመገናኛ ብዙሀንና ባለሞያዎቹ ሲሆን በተሳሳተ፣ በተገቢ እውቀትና ምንጭ ያልተደገፈ መረጃን ለህብረተሰቡ በማቅረብ ህዝብን ከማሳሳትና ጤናውን አደጋ ላይ ከመጣል መቆጠብ ያለባቸው መሆኑን የሙያው “ሀ ሀ . . .” ከሚያፀናው የስነምግባር መርህ ባሻገር በዘርፉ የተሰማሩ ሁሉ ልብ ሊሉት ይገባል። አንድ መገናኛ ብዙሀን ወደ ህብረተሰቡ ያለው ተደራሽነትም ሆነ ተቀባይነቱ ከፍተኛ ከመሆኑ አንፃር የተሳሳተ መረጃን ካቀበለ የማሳሳትና የማህበረሰቡን ጤናም ሆነ ሌላ አደጋ ላይ የመጣል እድሉ ከፍተኛ መሆኑንም መገንዘብ በእጅጉ ተገቢ ብቻ ሳይሆን ሙያዊና ማህበራዊ ሀላፊነትን የመወጣት አንዱ ተግባር ነው። የጠቀስነው ባለስልጣን መ/ቤትም ከተለያዩ ገጠመኞቹ በመነሳት የሚያሳስበውም ይህንኑ ነው - “እባካችሁ የመገናኛ ብዙሀን ተቋማት፣ የማስታወቂያ

ድርጅቶች፣ ጋዜጠኞች፣ የማስታወቂያ ባለሙያዎችም ሆናችሁ ሌሎች በመሰል የህዝብ ግንኙነት ስራ ላይ የተሰማራችሁ ወገኖች፣ ወደ ህዝብ የምታቀርቡትን መረጃ ሁሉ በተቻለ መጠን በእውቀት እና አስተማማኝ መረጃ ላይ የተመሰረተ ለማድረግ ብርቱ ጥረት አድርጉ!!”

በመሆኑም አጥፊዎች ከእኩይ ድርጊቶቻቸው የቆጠቡ፣ ለህግ ይቀርቡና የእርምጃ እርምጃ ይወሰድ ዘንድ የሁላችንም (ወንጀለኞቹ በማህበረሰቡ ውስጥ ነውና ያሉት) የጋራና የተቀናጀ ጥረት - ክትትልና ቁጥጥር ያስፈልጋል። ጉዳዩን ሌሎች በባለቤትነት ቢይዙትም የኛን ድጋፍ አጥብቀው ይሻሉ፤ ለዚህም ነው ባለስልጣኑ በአካል፣ በመገናኛ ብዙሀንም ሆነ ሌላ ከሚደረጉ የማህበረሰቡ የቁጥጥርና ክትትል ድጋፎች በተጨማሪ በነፃው የስልክ መስመር “ሀሎ 8482” እንልለት ዘንድ ያልተቋረጠ ጥሪውን እያቀረበ ያለው፣ ይህ ሲሆን ነው ጤናችን በእጃችን መሆኑን የምናረጋግጠው።

ባጭሩ፣ ህገወጥ ተግባራትን ማውገዝ፣ ለሚመለከተው አካል ማጋለጥና መጠቆምን ሁላችንም እንደ መርህ ልንከተለው የሚገባ አሰራር ሊሆን ይገባል፤ የባለስልጣን መ/ቤቱ አላማና ራእይ ይሳካ ዘንድ የአጠቃላይ ህዝቡን ርብርብ ይፈልጋል፤ በህዝብ ጤና ላይ የሚነግዱና ባልተፈለገ ትርፍ የሚንበሸበሹ (ራእያቸው “ጤናማ ህብረተሰብ ተፈጥሮ ማየት” ሳይሆን “የራሴ የሆነ ህንፃ ባስቸኳይ ተገንብቶ ማየት”ን የሰነቁ) ወገኖች ላይ መንግስት አስፈላጊውን እርምጃ ይወስድ ዘንድ የበኩላችንን እንወጣ!!

እናም ጉዳዩ ሳይቃጠል ቅጠል እየፈለገ ነውና መንግስት (እንደ ሲጋራው ሁሉ) ችግሩን በውል ተገንዝቦ፣ አዋጅ፣ ደንብና መመሪያ አውጥቶ ገደብ ሊያበጅለትና ከሱስ የፀዳ ህብረተሰብ የመገንባት ሀላፊነቱን ሊወጣ ይገባል፤ ለዚህ ደሞ ጊዜው አሁን ነው፤ የዘርፉ ባለሞያዎች አጥብቀው የሚመክሩትም ይህንኑ ነው።